

УДК 378.1:33

DOI: <https://doi.org/10.32820/2074-8922-2021-72-22-31>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ БІЗНЕС-ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Майковська В. І.

Українська інженерно-педагогічна академія

Інформація про автора:

Майковська Вікторія Ігорівна: ORCID: 0000-0001-8165-0395; maykovska@ukr.net; доктор педагогічних наук; доцент кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

В публікації досліджуються методологічні засади формування підприємницької компетентності майбутніх фахівців в системі професійної підготовки й практичні аспекти функціонування бізнес-освіти в Україні та світі, здійснюється пошук орієнтирів розвитку бізнес-освіти в структурі національної системи освіти. Зазначається, що з розвитком економіки знань ринок праці потребує наявності в структурі особистості фахівця підприємницької компетентності як нового пріоритету професійної кваліфікації, відповідальність за сформованість якої покладається на освіту. Проведено аналіз теоретичних праць вітчизняних та зарубіжних фахівців, в яких бізнес-освіта розглядається як неформальний, альтернативний, цілком орієнтований на умови економіки знань напрям підготовки, що – на відміну від професійної освіти – пов'язує освітню сферу і практичну підприємницьку діяльність. Встановлено, що світова бізнес-освіта виконує соціально-економічне замовлення сучасного суспільства на підготовку фахівців, які успішно можуть працювати в умовах економіки знань в одинадцяти предметних галузях життєдіяльності кожного суб'єкта ринку. Виявлено дві провідні моделі бізнес-освіти – німецьку й американську, - які демонструють свою успішність у ринковому середовищі й з деякими змінами можуть бути прототипами побудови системи національної бізнес-освіти. Наголошується, що соціально-економічна значущість української бізнес-освіти проявляється у формуванні відповідно до потреб ринкового суспільства принципово нової системи безперервної освіти; створенні можливостей розвитку індивідуальних освітніх траєкторій; впровадженні в освітній процес компетентнісного підходу, посиленні практичної спрямованості економічної підготовки майбутніх фахівців. Представлено досвід пошуку методологічних засад формування підприємницької компетентності майбутніх фахівців в контексті їх професійної підготовки на філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому і технологічному рівнях з використанням відповідних наукових підходів і принципів.

Ключові слова: вища освіта, економіка знань, підприємництво, компетентність, професійна підготовка, формування підприємницької компетентності, бізнес-освіта, програма MBA.

Maikovska V. I. «Methodological guidelines for business education development in Ukraine»

The publication examines the methodological principles of forming entrepreneurial competence of future professionals in the system of vocational training and practical aspects of business education in Ukraine and the world, seeks to guide the development of business education in the national education system. It is noted that with the development of the knowledge economy, the labor market needs to have in the structure of the personality of a specialist entrepreneurial competence as a new priority of professional qualifications, the responsibility for the formation of which rests with education. An analysis of theoretical works of domestic and foreign experts, in which business education is considered as an informal, alternative, fully focused on the conditions of the knowledge economy area of training, which - unlike vocational education - connects education and practical entrepreneurship. It is established that the world business education fulfills the socio-economic order of modern society to train professionals who can successfully work in the knowledge economy in eleven subject areas of life of each market participant. Two leading models of business education - German and American - have been identified, which demonstrate their success in the market environment and with some changes may be prototypes for building a system of national business education. It is emphasized that the socio-economic significance of Ukrainian business education is manifested in the formation in accordance with the needs of a market society, a fundamentally new system of continuing education; creating opportunities for the development of individual educational trajectories; introduction of the competence approach in the educational process, strengthening the practical orientation of economic training of future specialists. The experience of searching for methodological bases of formation of entrepreneurial competence of future specialists in the context of their professional training

at philosophical, general scientific, concrete-scientific and technological levels with the use of appropriate scientific approaches and principles is presented.

Keywords: higher education, knowledge economy, entrepreneurship, competence, professional training, formation of entrepreneurial competence, business education, MBA program.

Актуальність, мета і завдання дослідження. Економіка, ринок праці гостро потребують конкурентоспроможних фахівців, здатних не тільки до застосування набутих знань, а й бути мобільними і адаптуватися мінливих ринкових умовах. Освіта є тим фактором, який забезпечує соціально-економічний розвиток держави. Як соціальний інститут і феномен культури, враховуючи складність і нелінійність сучасного світу, освіта є процесом формування, чинником розвитку і соціалізації особистості, орієнтованим на історично обумовлені, чітко зафіксовані в суспільній свідомості соціальні еталони. Очевидно увиразнюється загальне уявлення про те, що освіта як процес формування світогляду перебуває у фазі динамічного розвитку, потребує оновлення й соціально-філософського переосмислення в епоху формування економіки знань [2]. Порівняно із ринком праці, ринок освітніх послуг залишається інерційним [1]. Така ситуація породжує наростаюче протиріччя між системою вищої професійної освіти і бізнесом, способом розв'язання якого є перехід від технологій передавання знань до технологій навчання на основі набуття досвіду.

Оновлення змісту навчання, критерії якого викладено в Національній доктрині розвитку освіти, є визначальними чинниками її реформування й приведення у відповідність до потреб суспільства та особистості [5]. Це вимагає переосмислення фундаментальних складових освіти: навчальних та науково-методичних засад, організаційної структури управління освітою тощо. Наукова методологія знаходить відповідні форми виразу цих змін на основі залежностей і відносин, що відповідають потребам сучасного світу й беруть участь у побудові багаторівневої та багатовимірної картини дійсності, відіграючи істотну роль у синтезі наукових знань [2].

Формування економіки знань актуалізує роботу з підготовки фахівця як підприємливої людини творчої праці, сміливого пошуку і самостійних рішень. Провідна роль в підготовці фахівця як сучасного учасника ринку праці, економічно компетентного та гуманістично налаштованого беззаперечно належить системі освіти й фокусує увагу на теоретико-методологічних питаннях професійної освіти, що суттєво активізує розвиток підприємницької

ініціативи в умовах переходу України до економіки знань [6]. Така постановка питання потребує уточнення ролі, місця і функцій бізнес-освіти в системі освіти України та визначення методологічних орієнтирів її розвитку. В даній публікації досліджуються теоретичні аспекти застосування сучасних наукових підходів до формування підприємницької компетентності майбутніх фахівців в системі професійної підготовки й практичні аспекти функціонування бізнес-освіти в Україні та світі, здійснюється пошук методологічних орієнтирів розвитку бізнес-освіти в структурі національної системи освіти.

Проблемам розвитку бізнес-освіти присвячені роботи Т. Борздової, О. Володіної, Н. Устюшенко (розвиток бізнес-освіти в Республіці Білорусь), Л. Євенка (дослідження моделей бізнес-освіти в західних країнах), Н. Кузнецової (розвиток системи економічної освіти РФ), О. Мартинюк (розвиток бізнес-освіти в Україні та світі), С. Опацької (розвиток бізнес-освіти в Україні в умовах трансформації економіки), О. Романовського (проблеми організації ефективної бізнес-освіти) та ін. Не зважаючи на те, що бізнес-освіта є предметом наукових досліджень значної кількості вітчизняних і зарубіжних учених, результати огляду науково-методичної літератури з даної проблеми дозволяють зробити висновок, що методологічні орієнтири її розвитку недостатньо вивчені, структуровані та обґрунтовані. Очевидно, що дана проблема є актуальною в умовах загострення конкуренції на ринках освітніх послуг і праці.

Методи. Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань дослідження використано комплекс загальнонаукових методів: теоретичні (аналіз, порівняння, узагальнення, абстрагування, синтез, конкретизація) та емпіричні (ретроспективний аналіз власного досвіду роботи в закладі вищої освіти).

Результати дослідження. Переосмислення засад оновлення освіти як соціального інституту і феномену культури в епоху формування економіки знань неможливе без врахування таких світових тенденцій, як глобалізація та інтернаціоналізація економіки, відкриття кордонів, виникнення нових ринків, зростання трудової міграції. Інтеграційні освітні процеси, динамізм суспільного життя

зумовлюють пріоритетність завдань вищої школи щодо підготовки компетентного фахівця, який швидко адаптується до економічних, соціальних і культурних змін у глобалізованому світі. Аналізуючи дану проблему, не можемо не погодитися із Г. Макбруні стосовно виділення чотирьох вимірювань глобалізації: економічного (у формі економіки знань), політичного (зростання ролі наднаціональних організацій в житті країн); культурного (різноманіття потоків культурних образів) і технологічного (зростання ролі інформаційно-комунікаційних технологій). За твердженням Д. Олдермена, економічне вимірювання глобалізації полягає в руйнуванні моделей національного економічного розвитку [8]. Економіка знань характеризується тим, що природно-матеріальні ресурси продовжують виступати основою для створення економічних благ. Однак ріст і розвиток господарської системи кожної країни забезпечуються не стільки зовнішніми, скільки внутрішніми, нематеріальними факторами, найважливішими з яких є знання і людський капітал. В умовах економіки знань освіта стає сферою формування людського капіталу, а соціально-економічну сутність вищої освіти можна визначити як певну сукупність відносин з приводу формування людських ресурсів, адекватних потребам та можливостям сучасного суспільства [8].

За перманентної появи нових ринків товарів і послуг, коливань ринкової кон'юнктури, істотного впливу НТП, не прогнозованих соціально-політичних змін роботодавці висувають нові вимоги до майбутніх фахівців. З розвитком економіки знань ринок праці формує новий пріоритет професійної кваліфікації – наявність в структурі особистості фахівця підприємницької компетентності, відповідальність за сформованість якої покладається на освіту. Вища освіта повинна забезпечити таку якість професійної підготовки, за якої рівень майбутніх фахівців відповідав би потребі суспільства та ринку праці у здатних до самозайнятості суб'єктах незалежно від їх основного фаху. З цього приводу Т. Прутська справедливо зауважує, що складність і суперечливість процесу становлення підприємництва в Україні як найбільш ефективної форми господарювання в умовах економіки знань зумовлена, з одного боку, недостатньо високим рівнем спеціальних знань і культури ділових відносин випускників ЗВО, а з іншого – відсутністю в українському

суспільстві чітко сформованого соціального замовлення на їх діяльність [13]. Конкретизуючи дану проблему на теренах пострадянського простору, В. Кошелєв наголошує, що сучасні фахівці не мають адекватних уявлень про суспільство в епоху економіки знань, про механізми його функціонування і свою роль в ньому [8].

Узагальнення наведених вище думок науковців щодо основних проблем підготовки фахівця за умов формування й розвитку економіки знань дозволяє виділити загальну, соціальну та особистісну значущість знань, умінь, навичок, якостей та способів продуктивної діяльності, які закладаються в процесі фахової підготовки, чітко визначити цілі професійно-особистісного розвитку, виражені у формуванні компетентностей як сукупності смислових орієнтацій професійного і особистісного становлення фахівця. В даному контексті найбільш влучним є визначення Вівіан де Ландшеєр, відповідно до якого компетентність розглядається як такий рівень навченості, який потрібен громадянам, щоб успішно функціонувати у суспільстві [8]. В контексті даної проблеми інтерес викликає монографія Дж. Равена, в якій компетентність розуміється як складне структурне утворення, що об'єднує в собі можливості, установки, ролі й диспозиції, необхідні кожному члену суспільства для успішної та ефективної діяльності [6]. У інших дослідницьких роботах компетентність трактується як інтегральна характеристика того, хто навчається, й відображає його здатність використовувати всю сукупність наявних знань, умінь, навичок, досвіду і особистісних якостей задля розв'язання проблеми [5]. У розумінні міжнародних організацій «компетентність» – це здатність застосовувати знання та вміння ефективно й творчо в міжособистісних відносинах-ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і в професійних ситуаціях. Компетентність – це поняття, що логічно походить від ставлення до цінностей та від умінь до знань [8]. У закордонних джерелах поняття «компетентність» означає сукупність знань, навичок, якостей, поведінки, ставлення і застосування їх у практиці професійної діяльності [15].

В умовах формування економіки знань особливої значущості набуває формування підприємницької компетентності, визначеної Рамковою програмою оновлених ключових

компетентностей та схваленою Європейським парламентом і Радою Європейського Союзу 17 січня 2018 р., як ключової компетентності. Як будь-яка інша ключова компетентність, підприємницька розвивається в процесі навчання протягом усього життя шляхом формального, неформального та інформального навчання [4].

Відповідно до таких міжнародних документів, як «Європа 2020» (2010), «Європейська рамка підприємницької компетентності» (2016), «Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (2018) підприємницька компетентність передбачає реалізацію здатності організувати власну трудову та підприємницьку діяльність і працю колективу, орієнтуватися в нормах та етиці трудових відносин; аналізувати і оцінювати власні професійні можливості, а підприємництво розглядається як здатність реагувати на можливості та ідеї й перетворювати їх у цінності для інших [5]. Формування підприємницької компетентності має на меті формування здатності планувати й управляти проектами культурної, соціальної або комерційної цінності. Воно може забезпечуватись як в межах професійної підготовки, так і окремо.

Як інтегративна характеристика особистості, пов'язана із здатністю останньої удосконалювати набуті знання, уміння та способи діяльності в процесі соціалізації й накопичення досвіду життєдіяльності, що ґрунтуються на досягненнях національної та загальнолюдської культури, підприємницька компетентність в процесі свого формування вимагає надання особистості майбутнього фахівця педагогічної підтримки шляхом створення для неї «зони успіху»; створення умов індивідуалізації вибору стратегії досягнення мети особистісного й професійного розвитку; застосування відповідних засобів комплексної перевірки сформованості означених характеристик конкурентоспроможного фахівця та набутого ним життєвого досвіду і наявності чіткої системи критеріїв вимірювання рівня її розвитку.

Виходячи із своєї сутності, підприємницька компетентність не може реалізуватися поза практичною діяльністю конкретних суб'єктів [8]. Серед обґрунтованих пропозицій дослідників даної проблеми: 1) створення у ЗВО спеціальних умов, які спроможні забезпечити єдність теоретичного і практичного компонентів навчання основам буття в умовах ринку, оскільки така підготовка

не може бути реалізована на рівні «ознайомлення»; 2) пошук особливих форм побудови програм навчальних дисциплін, змістом яких є не тільки досягнення запланованих освітніх результатів, а й відпрацювання способів діяльності, формування навичок прийняття рішень й розв'язання реальних підприємницьких завдань. Як правило, це складно організувати в умовах традиційного процесу професійної підготовки, оскільки для освоєння такої діяльності потрібен особливий навчальний простір та нетрадиційні форми взаємодії викладача і студентів; більш тривалий, не обмежений розкладом час; можливість зміни видів діяльності; спеціально сформована мотивація, що обумовлює існування бізнес-освіти як форми опанування програмами додаткової освіти МВА. З іншого боку, подібні форми роботи долучають студентів до реалізації конкретних соціально-економічних проектів, проте є недостатньо досконалими в забезпеченні необхідної теоретичної бази, оскільки в цьому випадку акцент робиться більше на практичній підготовці, а навчання має прикладний характер. В той же час слід визнати, що на якість формування підприємницької компетентності позитивно впливає наявність різноманітних теоретично обґрунтованих і практично апробованих технологій і методів навчання, адекватних цілям професійної підготовки в умовах економіки знань, але іноді складних в застосуванні при традиційних формах організації освітнього процесу [6].

Аналіз власного досвіду роботи в закладі вищої освіти дозволив виділити такі рівні і підходи у формуванні підприємницької компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування (табл. 1): на філософському рівні – системний (забезпечує чітку взаємодію складових педагогічної системи формування підприємницької компетентності); діяльнісний (орієнтує професійну підготовку на формування в майбутніх фахівців спроможності діяти в умовах конкуренції на ринку праці); контекстний (уможливорює створення освітнього середовища, яке формує здатність до вирішення соціально-економічних проблем); міждисциплінарний (узагальнює розуміння терміна «підприємницька компетентність» у філософсько-теоретичному, економічному, соціологічному та психолого-педагогічному аспектах); аксіологічний (забезпечує професійне становлення, саморозвиток і самореалізацію особистості майбутнього фахівця як підприємця); на загальнонауковому – практико-орієнтований підхід (уможливорює

побудову цілісного освітнього середовища у трьох вимірах – навчальному, рефлексивному й соціально-практичному); компетентнісний (забезпечує спрямованість професійної підготовки на досягнення програмних результатів навчання, якими є загальні (базові, ключові) та спеціальні (предметні) компетентності); інституціональний (дозволяє у процесі професійної підготовки акцентувати увагу на економічних, соціальних, політичних, етичних, правових проблемах сучасного підприємництва та пошуку шляхів їх подолання); синергетичний (є інструментом моделювання педагогічної системи формування підприємницької компетентності); інтегративний (забезпечує цілісність змісту професійної підготовки на основі поєднання її складових: фахової, гуманітарної, практичної, науково-дослідницької); на конкретна науковому рівні – структурний (дозволяє структурувати професійну підготовку майбутніх фахівців й виокремити підприємницький складник) і функціонально-рольовий (увиразнює соціальні та професійні ролі фахівця як підприємця); на технологічному рівні – праксеологічний (виступає як основа підготовки до результативної підприємницької діяльності в контексті професійної); акмеологічний (забезпечує набуття досвіду професійної рефлексії майбутнього фахівця як підприємця); ресурсний (обґрунтовує вибір необхідних для професійного саморозвитку й

самореалізації засобів формування підприємницької компетентності) [7].

Провідними в процесі формування підприємницької компетентності в процесі професійної підготовки виявились загальнодидактичні (гуманізації та гуманітаризації освітнього процесу; єдності теорії та практики, зв'язку навчання з життям; орієнтованості вищої освіти на розвиток особистості майбутнього фахівця; партнерської взаємодії, діалогічності спілкування суб'єктів освітнього процесу; рефлексивності поведінки студентів і викладачів; послідовного моделювання цілісного змісту, форм і умов діяльності студентів та їх методичного обґрунтування; проблемності змісту навчальної діяльності) та специфічні принципи навчання (відповідності результатів професійної підготовки фахівця вимогам майбутньої сфери його діяльності; структурованості змісту навчальної та квазіпрофесійної діяльності; спадкоємності; інтелектуального розвитку й емоційної забарвленості, підприємницько-середовищний) [7].

За підсумками проведеного дослідження встановлено, що в умовах економіки знань формування підприємницької компетентності актуалізує проблему забезпечення бізнес-підготовки фахівців та їх подальшого успішного працевлаштування й гостро ставить проблеми розвитку бізнес-освіти в Україні.

Таблиця 1

Роль наукових підходів у формуванні підприємницької компетентності майбутніх фахівців в контексті їх професійної підготовки

Рівні	Підходи
Філософський: пошук фундаментальних ідей і теоретичних положень	Системний, діяльнісний, контекстний, Міждисциплінарний, аксіологічний
Загальнонауковий: дослідження вимог до організації професійного навчання в цілому та формування підприємницької компетентності майбутніх фахівців	Практико-орієнтований, компетентнісний, синергетичний, інтегративний, інституціональний
Конкретно-науковий: визначення сукупності загальноприйнятих в педагогічній науці методів і принципів	Функціонально-рольовий, структурний
Технологічний: створення методики і техніки формування підприємницької компетентності майбутніх фахівців	Праксеологічний, акмеологічний, ресурсний

Наразі бізнес-освіта є досить динамічним сегментом ринку освітніх послуг. Найбільш потужним цей сегмент є в США. Як справедливо зазначає О. Романовський, сама дійсність буття в США створює сприятливі умови для розвитку власної системи бізнес-освіти: спосіб життя; ментальність населення; законодавство, що

базується на поняттях вільного підприємництва та приватної власності й рівності усіх громадян; наявність гарантій захисту з боку держави кожного конкурентного законослухняного громадянина [14]. Дослідник наголошує, що у Національних стандартах бізнес-освіти США зазначено: вона не може розглядатись окремо від

соціально-економічних умов та національних традицій і повинна орієнтуватися на задоволення потреб економіки країни.

Цілком погоджуємось із Г. Матуковою, яка розглядає бізнес-освіту як неформальний, але бажаний напрям підготовки, цілком орієнтований на умови трансформації економіки [10]. Називаючи його альтернативним, дослідниця зазначає, що він забезпечує попит на швидке здобуття практичної економічної підготовки, реальне формування підприємницької компетентності у країнах із розвиненим економічним сектором ще з середини ХХ ст. Г. Матукова вважає бізнес-освіту проміжною ланкою, яка в усьому світі пов'язує освітню сферу і практичну підприємницьку діяльність.

Програми з бізнес-освіти за своєю суттю є програмами додаткової освіти, а за змістом – програмами менеджерської освіти: цілісними концепціями бізнес-шкіл, які вможливають отримання ступеня майстра з ділового адміністрування – Master of Business Administration, відтак мають назву програм MBA. Світова бізнес-освіта виконує соціально-економічне замовлення сучасного суспільства на підготовку фахівців, які успішно можуть працювати в умовах економіки знань в таких одинадцяти предметних галузях: бухгалтерський облік і планування ділове й господарське право; економіка й управління фінансами; підприємництво; інформаційні технології й інформаційні системи в економіці; менеджмент; маркетинг, а також забезпечує ґрунтовною підготовкою в сфері комунікації й ділового спілкування та кар'єрного зростання. Диплом MBA є не традиційним вченим ступенем, а почесним ступенем у галузі управління бізнесом [10].

Незважаючи на неформальність інституту бізнес-освіти, цінність опанування MBA-програм в світі пояснюється: 1) набуттям в процесі навчання зв'язку в ділових та бізнес-колах; 2) перспективою мати роботу з пристойним рівнем оплати; 3) рівнем підготовки до функціонування в умовах економіки знань. Проте вказані переваги до певної міри втрачають свій сенс в Україні: за наявності диплому MBA в Україні працевлаштування не завжди готові гарантувати високий рівень оплати праці, адекватний витратам на здобуття диплому MBA, а корисні зв'язки, набуті в процесі навчання, зазвичай мають цінність у закordonному середовищі за умови, якщо людина в ньому постійно працює. Відтак в

українських реаліях MBA-програми забезпечують підготовку фахівців, потенційними споживачами яких є міжнародні компанії, що формують штат співробітників у місцевому представництві й зацікавлені в підвищенні їхньої кваліфікації, та управлінці, які самостійно виростили бізнес, але на певному рівні відчували потребу в систематизації власних знань і досвіду в сфері підприємництва [3].

З-поміж існуючих в світі моделей бізнес-освіти Л. Євенко виокремлює дві провідні: німецьку й американську. Обидві демонструють свою успішність у ринковому середовищі й на думку дослідника з деякими змінами є прототипами побудови системи національної бізнес-освіти в інших країнах.

«Американська» модель, яку Л. Євенко називає «Нова» і класифікує як «Професійний менеджер», передбачає створення шкіл бізнесу як головних центрів бізнес-освіти й досліджень у сфері бізнесу та менеджменту, а також розробки програм бізнес-освіти для широких верств населення. «Німецька» («Традиційна» або «Континентальна європейська») модель, яку Л. Євенко класифікує як «Кваліфікований робітник», заснована на чіткому поділі вищої професійної освіти за основними напрямками розподілу праці в суспільстві – у сфері підготовки кадрів з бізнесу та менеджменту вона концентрується в системі додаткової (післявишівської) освіти. Поширеним у європейській практиці є поділ на «до-досвідну» (pre-experience management education) і «після-досвідну» (post-experience management education) професійну бізнес-підготовку. Однак більшість країн Європи (Іспанія, Італія, Нідерланди, Франція та ін.) за висновком Л. Євенка використовують «змішану» модель, у якій є «традиційні» (європеїзовані) й «нові» (американізовані) сектори бізнес-освіти та відповідні освітні установи різних типів (університети, школи бізнесу, інститути підвищення кваліфікації тощо), що у різних формах діють паралельно й взаємозалежно [3]. Попитом серед працюючих фахівців та керівників різних установ користуються короткотермінові форми навчання тривалістю від 1 місяця (тренінги, семінари) із загального стратегічного менеджменту, маркетингу, управління персоналом і продажами.

Оскільки програми MBA за своєю суттю є програмами додаткової освіти, до них не пред'являються вимоги обов'язкового державного ліцензування. Відтак дипломи

програм MBA за одним напрямом підготовки, але з двох різних бізнес-шкіл (ЗВО) навіть однієї країни не є ідентичними. В цьому контексті принциповим і важливим є світовий досвід, який демонструє, що розвиток програм додаткової освіти є важливим елементом демократичного і відкритого суспільства: використання міжнародного бренду програм MBA без урахування історії й особливостей його формування вважають проблемним з погляду професійної етики. Міжнародний статус бренду програм MBA є важливою перевагою, яка забезпечує «прозорість» сприйняття фахівця працедавцями. Одним зі шляхів такого визнання є отримання акредитації шанованими недержавними професійними асоціаціями, акредитаційні процедури яких мають високу репутацію серед працедавців. При цьому гарантією успішної кар'єри випускників програм MBA є не формальний диплом, а репутація в очах бізнесу відповідного навчального закладу, який цей диплом видав.

На міжнародному рівні якістю бізнес-освіти опікуються Європейська фундація розвитку менеджменту (EFMD), Асоціація розвитку менеджменту (CEEMAN), які безпосередньо розробляють і впроваджують американські та європейські стандарти економічної й підприємницької освіти із притаманними їм формами та методами роботи. В Україні в цьому напрямку активно співробітничать Рада міжнародних досліджень та обмінів (IREX) і Консорціум із вдосконалення менеджмент-освіти (CEUME), фінансовані урядом США [9].

В українських реаліях С. Опацька підкреслює потенціал позитивного впливу бізнес-освіти на розвиток підприємництва в Україні, вбачаючи в ній інструмент розвитку підприємливості й формування підприємницької компетентності як особистісних характеристик, сформованість яких стимулює залучення працездатного населення до збільшення кількості суб'єктів малого й середнього бізнесу [11]. В Україні, як зазначає Г. Матукова, бізнес-освіта лише набирає обертів як додатковий вид освіти та не має державної підтримки [10]. Соціально-економічна значущість української бізнес-освіти проявляється у формуванні відповідно до потреб ринкового суспільства принципово нової системи безперервної освіти; створенні можливостей розвитку індивідуальних освітніх траєкторій; впровадженні в освітній процес компетентнісного підходу та посиленні практичної спрямованості економічної

підготовки майбутніх фахівців; розвитку міжнародних альянсів та імплементації міжнародних освітніх бізнес-програм. На даний момент законодавство України не акцентує увагу на розвитку бізнес-освіти, яка відповідно до ст. 8 Закону України «Про освіту» може бути класифікована як неформальна [12].

Проблемам бізнес-освіти як інституції і перспективам її розвитку як інституту підготовки до підприємницької діяльності в Україні присвячені роботи О. Мартинюк, яка називає бізнес-освіту вирішальним фактором у ситуації, коли серед якостей світової економіки особливого значення набувають динамізм та високий рівень технологій, ніяким чином не враховані за змістом і за формою викладання у вітчизняних ЗВО в той час, як економіка знань потребує висококваліфікованих і успішних менеджерів від бізнесу. Наголошуючи, що порівняно з бізнесом освіта в більшості випадків залишається значно консервативнішою, авторка зазначає: бізнес-освіта поєднає ряд елементів, необхідних для успішної роботи установ та підприємств [9].

На основі вивчення досвіду функціонування світових бізнес-шкіл встановлено, що існують різні погляди дослідників на визначення місця бізнес-освіти в системі освіти. Логіка розвитку бізнес-освіти тісно пов'язана з логікою розвитку кількох напрямів людської діяльності: бізнесу, науки та викладання. Проте, на думку О. Мартинюк, найбільшою проблемою бізнес-освіти в Україні є наповнення і компонування програм навчального продукту: 1) при переході від індустріальної епохи бізнес-освіта не спромоглася цілком адекватно відреагувати на зміни в підходах до управління в реальному бізнесі; 2) в суспільстві до бізнес-освіти виникають питання з точки зору її «науковості», адже суто науковий підхід не може цілком адекватно засобами формул і визначень передати всю багатогранність економічного життя включно із емоційною складовою людей, особливостями різних типів суб'єктів ринку та відносин між ними, які базуються в тому числі й на аспектах, ідеях, емоціях, що за власною логікою співвідносяться з матеріальною, інфраструктурною складовою бізнесу; 3) бізнес-освіта вимагає оновлення навчальних методик (застосування кейсів, коучингу, змішаного навчання (blended learning) із електронною інтерактивною складовою, апелює до накопиченого власного досвіду, зміни способів викладання матеріалу тощо) [9].

Найголовнішою проблемою української інституції бізнес-освіти є наявність набору функціональних навчальних дисциплін, між якими відсутній тісний зв'язок. У результаті виникає ефект розірваності, порушується баланс цілого, і слухачі часто залишаються дезорієнтованими щодо питань ведення бізнесу. Фактично з боку бізнес-шкіл часто має місце пропозиція, в якій бракує ключового ядра – системи управлінських ідей, до яких долучаються функціональні можливості, інструментарії тощо. Викладачі бізнес-дисциплін не об'єднані спільними підходами, сформованими відповідно до накопиченого досвіду школи та її традицій. В українських бізнес-школах відсутня інноваційність як цінний принцип бізнес-школи, що породжує енергію, радість пошуку, творчість та однією з ознак її ідентичності.

Особливістю українських бізнес-шкіл є розробка програм корпоративного навчання «під замовлення». Вітчизняні бізнес-школи активно заповнюють нішу програм кар'єрного зростання на основі звичайної MBA-програми для зацікавлених в успішному просуванні службовими сходинками осіб. З метою залучення слухачів вітчизняні бізнес-школи використовують три комунікативні стратегії: імідж освітньої установи, викладацький склад і цінність програми. Адаптуючись до вимог ринку, вони пропонують програми без відриву від виробництва, найбільш прийнятними з яких є вечірня і модульна форми навчання. Для опанування MBA-програм існують гранти та програми стипендій (grants or scholarships), однак строки та кількість місць обмежені [8].

Інтеграція бізнес-освіти за програмами MBA, її розвиток на основі національних ЗВО є проблематичним, оскільки викликає питання дискусійного характеру щодо можливості й доречності застосування державних стандартів; щодо проблем підготовки фахівців з управління бізнесом в умовах несформованого українського ринку; щодо критеріїв до формування викладацького складу в умовах відсутності національної історії розвитку бізнес-освіти. Дискусійність означених питань супроводжується іншими інституціональними проблемами: нестачею навчальних матеріалів, створених на місцевому бізнес-матеріалі (підручників, кейсів та ігор); нерозвиненістю освітньої інфраструктури (приміщень, бібліотек, комп'ютерної мережі ЗВО, баз даних); браком оригінальних академічних досліджень у сфері

менеджменту та підприємництва. Особливістю українського ринку бізнес-освіти є те, що головним її споживачем (на відміну від світового досвіду) є студент. Серед основних причин, які стримують розвиток бізнес-освіти в Україні, досить висока вартість MBA-програм, відносна новизна такого формату освіти, відсутність з боку бізнесу реального попиту на випускників MBA-програм.

В той же час, наразі українська бізнес-освіта демонструє активність, динамічність і готовність до асиміляції зарубіжного досвіду, а вітчизняний ринок освітніх послуг характеризується значною кількістю (близько 90) суб'єктів, які надають послуги бізнес-освіти як додаткові. Погоджуємось із О. Мартинюк, яка з цього приводу зазначає, що дані суб'єкти користуються послугами українських консалтингових фірм або замовляють навчальні програми в українських ЗВО [9]. Така тенденція обумовлена потребою в адаптованості найпопулярніших MBA-програм до місцевих умов бізнесу та в їх відносно невеликій (в порівнянні із світовою) вартості.

Перспективи. У підсумку зазначаємо, що як інститут і інституція одночасно система вищої освіти в умовах економіки знань має формувати творчу особистість, громадянина Української держави, сприяти її всебічному особистісному та професійному самовизначенню, забезпечувати суспільство кваліфікованими фахівцями, збагачувати людський потенціал інтелектуально і психічно готовими до самоактуалізації в професійній діяльності й повсякденному житті особами. З огляду на вимоги ринку праці, бізнес-освіта має бути складовою системи професійної підготовки, оскільки чинний наразі варіант бізнес-освіти на основі опанування MBA-програм характеризується низькою інституалізацією через нестачу системи контролю якості, відповідних стандартів розвитку, навчальних матеріалів та нерозвиненістю відповідної інфраструктури на ринку освітніх послуг.

Незважаючи на суперечливість інституції бізнес-освіти, програми MBA як післядипломний ступінь у сфері бізнесу із загального менеджменту і управління бізнесом забезпечують формування високопрофесійних менеджерів-практиків, оскільки їх якість оцінюється бізнесом; вони спрямовані на особистий розвиток і кар'єрне зростання випускників та відповідають високим інтелектуальним й академічним стандартам.

Список використаних джерел

1. Бобров В. Я. Концептуальні аспекти інноваційного розвитку процесу викладання та вивчення економічних дисциплін вищих навчальних закладів України / В. Я. Бобров // Економічні основи інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України : [монографія] / В. Бобров ; [за заг. ред. В. І. Лугового]. – Київ : Пед. преса, 2009. – С. 231–245.
2. Вища школа як соціальний інститут і механізм соціалізації молоді : [монографія] / кол. авт.: М. Михальченко, Т. Андрущенко, В. Баранівський, О. Бульвінська та ін. – Київ : Педагогічна думка, 2012. – 320 с.
3. Евенко Л. І. Моделі бізнес-освіти в західних країнах [Електронний ресурс] / Л. І. Евенко. – Режим доступу : www.management.com.ua/be/be031.htm (дата звернення 10.08. 21).
4. Ключові компетентності для навчання впродовж життя. Рекомендація 2018/0008 (NLE) Європейського парламенту та Ради (ЄС) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dystosvita.blogspot.com/2018/01/2018.html>. (дата звернення: 12.08.21).
5. Майковська В. І. Теоретико-методичні аспекти формування підприємницької компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування : навч.-метод. посібник / В. І. Майковська ; [наук. ред. О. М. Семенов]. – Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2019. – 226 с.
6. Майковська В. І. Формування підприємницької компетентності майбутніх фахівців готельно-ресторанного і туристичного бізнесу: теорія і практика : [монографія] / В. І. Майковська. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. – 491 с.
7. Майковська В. І. Теорія і практика формування підприємницької компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування у закладах вищої освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / В. І. Майковська. – Суми, 2021. – 44 с.
8. Майковська В. І. Теорія і практика формування підприємницької компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування у закладах вищої освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / В. І. Майковська. – Суми, 2021. – 657 с.
9. Мартинюк О. В. Тенденції розвитку бізнес-освіти в Україні та світі / О. В. Мартинюк // Економічні аспекти проблем розвитку вищої освіти в Україні : [монографія] ; [за заг. ред. д-ра економ. наук, проф. І. М. Грищенка]. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – С. 435–456.
10. Матукова Г. І. Підприємницька компетентність майбутніх фахівців економічного профілю: теорія і практика : [монографія] / Г. І. Матукова. – Кривий Ріг : Видавець ФО-П Чернявський Д. О., 2015. – 542 с.
11. Опацька С. В. Розвиток бізнес-освіти в Україні в умовах трансформації економіки : автореф. дис. ... канд. економ. наук : 08.00.01 / С. В. Опацька. – Львів, 2002. – 21 с.

12. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>. (дата звернення: 01.08.2021).

13. Прутська Т. Ю. Інституційне забезпечення розвитку підприємницької діяльності в аграрній сфері : дис. ... канд. економ. наук: 08.00.03 / Т. Ю. Прутська. – Вінниця, 2015. – 229 с.

14. Романовський О. О. Теорія і практика зарубіжного досвіду в підприємницькій освіті України : [монографія] / О. О. Романовський. – Київ : Деміур, 2002. – 400 с.

15. Higher Education in the USA : [монографія] / под общ. ред. И. С. Щербакова. – СПб : Астрель, 2007. – 195 с.

References

1. Bobrov, VYa 2009, 'Konseptualni aspekty innovatsiinoho rozvytku protsesu vykladannia ta vyvchennia ekonomichnykh dystsyplin vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy [Conceptual aspects of innovative development of the process of teaching and studying economic disciplines of higher educational institutions of Ukraine], *Ekonomichni osnovy innovatsiinoho rozvytku vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy*, Pedahohichna prasa, Kyiv, pp. 231-245.
2. Mykhalchenko, M, Andrushchenko, T, Baranivskiy, V, Bulvinska, O et al. 2012, *Vyshcha shkola yak sotsialnyi instytut i mekhanizm sotsializatsii molodi* [Higher school as a social institution and mechanism of youth socialization], Pedahohichna dumka, Kyiv.
3. Evenko, LY n.d., *Modely byznes-obrazovanyia v zapadnykh stranakh* [Business education models in Western countries], viewed 10 August 2021, <www.management.com.ua/be/be031.htm>.
4. Kliuchovi kompetentnosti dlia navchannia vprodovzh zhyttia. Rekomendatsiia 2018/0008 (NLE) Yevropeiskoho parlamentu ta Rady (IeS) 2018 [Key competencies for lifelong learning. Recommendation 2018/0008 (NLE) of the European Parliament and the Council (EU)], viewed 12 August 2021, <<http://dystosvita.blogspot.com/2018/01/2018.html>>.
5. Maikovska, VI 2019, *Teoretyko-metodychni aspekty formuvannia pidpriemnytskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv sfery obsluhovuvannia* [Theoretical and methodological aspects of the formation of entrepreneurial competence of future professionals in the field of service], Vydavnytstvo Sumskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni AS Makarenka, Sumy.
6. Maikovska, VI 2020, *Formuvannia pidpriemnytskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv hotelno-restorannoho i turystychnoho biznesu: teoriia i praktyka* [Formation of entrepreneurial competence of future specialists of hotel and restaurant and tourist business: theory and practice], Sumskiy derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni AS Makarenka, Sumy.
7. Maikovska, VI 2021, 'Teoriia i praktyka formuvannia pidpriemnytskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv sfery obsluhovuvannia u zakladakh vyshchoi osvity' [Theory and practice of

formation of enterprise competence of future specialists in the field of service in higher education institutions], Doct.ped.n. abstract, Sumy.

8. Maikovska, VI 2021, 'Teoriia i praktyka formuvannia pidpriemnytskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv sfery obsluhovuvannia u zakladakh vyshchoi osvity' [Theory and practice of formation of enterprise competence of future specialists in the field of service in higher education institutions], Doct.ped.n. thesis, Sumy.

9. Martyniuk, OV 2010, 'Tendentsii rozvytku biznes-osvity v Ukraini ta sviti' [Trends in the development of business education in Ukraine and the world], *Ekonomichni aspekty problem rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini*, Khmelnytskyi natsionalnyi universytet, Khmelnytskyi, pp. 435-456.

10. Matukova, HI 2015, *Pidpriemnytska kompetentnist maibutnikh fakhivtsiv ekonomichnoho profilu: teoriia i praktyka* [Entrepreneurial competence of future specialists in economics: theory and practice], FO-P Cherniavskiy D. O., Kryvyi Rih.

11. Opatska, SV 2002, 'Rozvytok biznes-osvity v Ukraini v umovakh transformatsii ekonomiky' [Development of Ukraine's business education in the conditions of economic transformation], Kand.econ.n. abstract, Lviv.

12. Prezydent Ukrainy 2017, *Zakon Ukrainy Pro osvitu vid 05.09.2017 № 2145-VII*, viewed 01 August 2021, <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>>.

13. Prutska, TYu 2015, 'Instytutsiine zabezpechennia rozvytku pidpriemnytskoi diialnosti v ahrarnii sferi' [Institutional support for the development of entrepreneurial activity in the agricultural sector], Kand.econ.n. thesis, Vinnytsia.

14. Romanovskyi, OO 2002, *Teoriia i praktyka zarubizhnoho dosvidu v pidpriemnytskii osviti Ukrainy* [Theory and practice of foreign experience in Ukraine's entrepreneurship education], Demiur, Kyiv.

15. Shcherbakov, YS (ed.) 2007, *Higher Education in the USA*, Astrel, Sankt-Peterburh.

Стаття надійшла до редакції 25.08.2021р.